

ТАРЖИМАНИНГ ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ОМИЛЛАРИ

Raupova Muhayyo Nasirovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Teacherofuzb2019@yandex.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада экстралингвистик омилнинг таржимада тутган роли ҳақида гап кетади. Шунингдек таржимон бешинчи фаолият ҳисобланган таржимада мулоқот иштирокчиси сифатида экстралингвистик маълумотдан хабардор бўлиши лозимлиги, нутқнинг экстралингвистик омиллари, нутқ жараёнининг ажралмас қисми бўлиб ҳисобланиши ва таржимонда ушбу яъни экстралингвистик маълумотнинг етарли бўлмаслиги таржиманинг сифати паст, тушунарсиз бўлишига сабаб бўлиши ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: Таржима, экстралингвистик омил, лингвистик омил, таржима эстетикаси, мамлакатшунослик, таржима маданияти, таржима трансформациялари.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается роль экстралингвистического фактора в переводе. Также утверждается, что переводчик должен осознавать экстралингвистическую информацию как коммуникатор в переводе, что является пятой деятельностью, что экстралингвистические факторы речи являются неотъемлемой частью речевого процесса, и что недостаточность экстралингвистической информации в переводе приводит к некачественному переводу.

Ключевые слова: Перевод, экстралингвистический фактор, лингвистический фактор, переводческая эстетика, страноведение, переводческая культура, переводческие трансформации.

ABSTRACT

This article discusses the role of the extralinguistic factor in translation. It is also argued that the translator should be aware of extralinguistic information as a communicator in translation, which is the fifth activity, that extralinguistic factors of speech are an integral part of the speech process, and that insufficient extralinguistic information in translation leads to poor, low quality and incomprehensible translation.

Keywords: *Translation, extralinguistic factor, linguistic factor, translation aesthetics, country studies, translation culture, translation transformations.*

КИРИШ

Таржимашуносликнинг ривожланиш даврида амалиётчи ва назарийчи таржимон олимлар тўлақонли таржима жараёнини амалга ошириш учун экстралингвистик маълумот зарур деган фикрга келишган. Экстралингвистик маълумот таржимага тортилган матн маданиятидан билимга эга бўлишни, социомаданий ва мулоқот вазиятларини чуқур билишни тақозо этади. Хорижлик, аниқроғи голландиялик тилшунос Э.М. Уленбекнинг ёзишича, “... Манба тили ва таржима тилини билишнинг ўзи кифоя эмас. Таржимон яна ушбу тилда сўзлашадиган халқлар маданиятини ҳам билиши зарур” (Уленбек, 5-29). Хорижлик олимлар орасидан яна бири – Н.Хомский ҳам бу борада фикр билдирган ва экстралингвистик маълумот муҳимлигини таъкидлаган (Хомский, 88-90).

Юқорида айтилган фикр нутқнинг экстралингвистик омиллари, унинг шаклидан қатъий назар, у ёзма бўладими ёки оғзаки, нутқ жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади. Таржимон ҳам бешинчи фаолият ҳисобланган таржимада мулоқот иштирокчиси сифатида экстралингвистик маълумотдан хабардор бўлиши лозим. Акс ҳолда таржима орқали қилинган мулоқот охирига, мақсадига етмайди, таржиманинг сифати паст, тушунарсиз ва қандайдир ғализ фикрлар пайдо бўлишига сабаб бўлади. Бир тилдан иккинчи тилга таржима трансформациялари орқали ўтаётган ва икки тил ўртасида воситачилик қилаётган таржимон мулоқот предмети ва вазиятини тушунмаслиги таржима мазмунига путур еткази.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Таржимон таржима қилаётган матнининг лингвистик жиҳатларидан ташқари у ҳақида ва у ёритаётган соҳа ҳақида муайян билимга эга бўлиши лозим. Илмий-техник ва бадиий матнлар бир-бирига доим кўп жиҳатдан фарқ қилгани боис қиёсланади. Илмий-техник таржимада таржимон икки тилни билиши билан бир қаторда соҳа ҳақида маълумотга (соҳа нима билан шуғулланиши, илмий аппарат (унда қўлланадиган терминлар тизими) ҳақида маълумотга эга бўлиши керак бўлса, бадиий матнлар таржимасида унинг услуби, жанридан ташқари бадиий матннинг миллий хусусиятлари, анъаналари, шеърӣй матн бўлса унинг вазни, туроғи, қофияланишдан ташқари образлар яратишда қўлланадиган стилистик воситаларни юзага келтирадиган ҳолатлар,

рамзлар, халқнинг дунёқараши, эстетик дидлари ва шу кабилар ҳақида атрофлича билимга эга бўлиши назарда тутилади. Бадиий матн таржимасида таржимон мамлакатшунослик бўйича билимига (давлат тузуми, мамлакатнинг маъмурий бўлиниши, таълим тизими, мамлакат яшовчи халқларнинг турмуш тарзи, қадриятлари, мамлакатдаги сиёсий вазият, мамлакат сиёсати ва шу кабилар) эга бўлиши талаб этилади. Экстралингвистик маълумот юқорида санаб ўтилган жиҳатлари билангина кифояланиб қолмайди. Бундан ташқари, у ижтимоий соҳани ҳамда таржима жараёнининг фаолият сифатида жамиятда тутган ўрнини ҳам белгилаши лозим. Исталган фаолиятни таҳлил қилиш вазифаларидан бири уни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш ҳисобланади. Таржима эстетикаси ва танқиди асосида қадриятлар категорияси ётади. Қадриятлар муайян фаолият меъёрини ишлаб чиқиш билан белгиланади. Л.К.Латышев таржиманинг ижтимоий жиҳати, жамият томонидан таржимага қўйиладиган талабларнинг муҳим аҳамияти ҳамда таржиманинг фарқ қилувчи томонлари ижтимоий жиҳатдан шартли ҳаракатерга эгаллиги бўйича фикр билдирган (Латышев, 215-278).

Ижтимоий меъёرنинг бир кўриниши бўлган таржима меъёри жамиятда шахснинг ҳатти-ҳаракатини шу механизм орқали амалга оширади. Таржиманинг ижтимоий меъёри таржима стратегияси белгиловчи энг умумий қонун-қоидаларнинг йиғиндисидан иборат. Мазкур қонун-қоидалар охиrqоқибат таржимон жамият томонидан қўйилган талабларни акс эттиради. Бу талаблар давр, жанр, услуб, анъана жиҳатдан маданиятдан маданиятга ўзгариб туради. Бу ўзгаришнинг мазмуни ҳам ривожланиш жараёни ўз шаклига эга бўлади. Юқоридаги айтилган фикрларни аниқроқ тасаввур қилиш учун Т.Сейворининг келтирган миллий меъёرنинг 12 та тескари ҳақиқатини “The Art of Translation” китобидан келтириш мумкин (Сейвори, 1968).

Келтирилган фикрлар таржима стратегиялари, яъни трансформацияларини амалга оширишда дуч келадиган тўсиқларни, икки тил меъёрларидаги қарама-қаршиликларни енгиш имконини беради. Бу ерда тўсиқ ва қарама-қаршиликлар деганда нафақат тилдаги фарқлар, балки маданиятдаги, унинг қисми бўлган адабиётдаги турли хил қарашлар, анъаналар ва шу кабилар назарда тутилади. Бу ерда агар гап бадиий матн таржимаси устида кетса муаллифнинг мулоқот интенцияси (мақсади), таржимоннинг мулоқот интенцияси, икки маданият ўртасидаги ўхшашлик ва фарқ қилувчи жиҳатларни “нейтраллаштириш” жараёнини таржимон воситачи сифатида амалга ошириши лозим.

Таржима жараёнида эквивалентлик сатҳини аниқлаш лингвистик ва экстралингвистик омилларга боғлиқ. Эквивалентлик тушунчасининг ўзи бевосита меъёрга тегишли тушунча ҳисобланади. Эквивалентлик сатҳининг иерархиясининг бузилиши таржима меъёрининг бузилишига сабаб бўлади. Совет даври таржима мактабида (Бархударов, Швейцер, Комиссаров) бундай бузилишга ҳарфма-ҳарф ва эркин таржима сабаб бўлади деб ҳисобланарди. Улар бунга сабаб деб юқорида тилга олинган таржима турлари аслиятнинг бадииятини беролмагани учун улар ҳеч қачон тўлақонли бўлолмаслигини таъкидлашган. XX асрнинг иккинчи яримида келиб, таржиманинг аниқлик даражасига бўлган талаб кучайди. Бадиий асарлар таржимасида эркинликка йўл қўйиш бадиий аср муаллифининг услубига, бадиий асрнинг моҳиятига путур етиши га олиб келди. Бироқ, техник, тижорат, дипломатик таржималарда бундай эркинликка бутунлай йўл қўйиб бўлмайди. Бу турдаги таржима мазкур соҳага бутунлай тўғри келмайди деб ҳисобланади.

ХУЛОСА

Юқоридаги айтилган фикримиз таржимани нутқ фаолиятининг махсус тури сифатида ўрганиш лозимлигини кўрсатади. Бунда таржима жараёнида экстралингвистик омилларни ҳам ҳисобга олиш муҳим ҳисобланади, чунки таржиманинг адекват чиқшида унинг аҳамияти бекиёс. Аксарият олимлар (З.Д. Львовская, В.Н. Комиссаров, Ат.Д. Швейцер, Я.И. Рецкер, Е. Nida, Р. Newmark ва бошқалар) таржимада тафаккур қилиш динамикасини ҳамда мазмун эквивалентининг мулоқот мезонларини ўрганиш назарий ва амалий жиҳатдан аҳамиятли. Шу асосида таржимада моделлаштириш методи пайдо бўлган. Бу таржимоннинг аслият матнидан таржима матнига ўтишда бажариладиган тафаккур жараёнларини ўз ичига олади.

REFERENCES

1. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М., 1973.
2. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Междунар. Отношения.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода. (лингвистические аспекты). – М.: Высш. Школа.
4. Кузнецов А.М. Национально-культурное своеобразие слова // Язык и культура: Сб. обзоров. - М.: ИНИОН АН СССР 1987.
5. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1985.
6. <http://atelim.com/translation-theory-objects-aims-and-methods-of-anal.html?part=2>